

Gósy Mária szerk.

Beszéd kutatás (Tatár Zoltán)

MAGYAR TUDOMÁNYOS AKADÉMIA NYELVTUDOMÁNYI INTÉZET. BUDAPEST. 1992–

A *Beszéd kutatás* című folyóirat pszicholingvisztikai tanulmányainak áttekintése

A *Beszéd kutatás* című folyóirat 1993-tól jelenik meg évente egyszer. A Magyar Tudományos Akadémia Nyelvtudományi Intézete adja ki, szerkesztője a megalapítás óta Gósy Mária. Az első kötet az 1992-ben megrendezett Beszéd kutatás konferencián elhangzott előadások anyagából készült. Ezt a konferenciát Vértesszőlőn O. András nyitotta meg, és az ő gondolataival indították az első számot is. A *Magyar Fonetikai Füzetek* 1992-es megszűnése után újra lehetőségük nyílt a kutatóknak a fonetikai kutatási eredményeiket lektorált szakmai folyóiratban publikálni. Szalai Enikő idézve: „Hiányt pótló tanulmánykötet jelent meg 1993-ban *Beszéd kutatás '93* címmel” (*Beszéd kutatás* 1994: 237).

A folyóirat egyes köteteinek felépítése lehetőséget teremt az egyetemistáknak és a PhD-hallgatóknak is publikálásra, illetve a fonetika és az egyéb tudományterületek közti kapcsolódások miatt más szakterület képviselői is ismertethetik eredményeiket. A beszédet vizsgálják pszicholingvisztikai szempontok alapján, például a nyelvelsajátítást, a gyermeknyelvet vagy a produkciós és percepció zavarokat. Műszaki oldalról jelentős szerepet kap a gépi beszéd-előállítás, valamint a vizsgálati eljárások automatizálása, illetve a statisztikai elemzések fejlesztése. Ez utóbbi módszer alkalmazása a mai beszéd kutatásnak is elengedhetetlen része, amely kiegészíti a kvalitatív vizsgálatokat.

A sorozat lehetőséget nyújt az alkalmazási területeken végzett kutatások bemutatására is. Az alkalmazott fonetika körébe tartozik például a beszédzavarok vizsgálata, a fonetikai alapú beszélőazonosítás módszereinek fejlesztése, illetve a beszédadatbázisok készítése. Az MTA Nyelvtudományi Intézetének Fonetikai Osztályán készülő BEA (Beszélt nyelvi adatbázis) elnevezésű spontánbeszéd-adatbázis folyamatosan gyarapszik: jelentős mennyiségű és kiváló minőségű anyagot nyújt a kutatóknak.

Az újabb kutatási eredmények bemutatásán kívül beszámolót olvashatunk a pedagógusjelöltek Kazinczy Ferencről elnevezett Szép magyar beszéd versenyének országos döntőjéről, továbbá ehhez kapcsolódó elemzések is felbukkannak a kiadványokban. A *Beszéd kutatás* tájékoztatja olvasóit a magyar és a nemzetközi tudományos élet eseményeiről is: konferenciákról, új könyvekről.

A folyóirat tehát teret ad a beszéddel összefüggő különféle szakterületek kutatási eredményeinek a bemutatására.

A pedagógusok munkájuk során nap mint nap találkoznak a gyerekek vagy a fiatalok beszédmegértési, beszédprodukciós, illetve egyéb nyelvi képességeivel. Ezeknek a jobb megértéséhez és fejlesztéséhez nyújtanak segítséget a pszicholingvisztikai vizsgálódások eredményei is. A beszéd kutatás és a pszicholingvisztika szoros kapcsolatban van egymással. Olyannyira, hogy a 2007-es tanulmánykötet alcíme is ez: *Fonetika és pszicholingvisztika*. Ezen a szakterületen olyan tanulmányok jelentek meg, amelyek kapcsolódnak az anyanyelv-elsajátításhoz, foglalkoznak a tanulási nehézségekkel és a készségek fejlesztésével, vizsgálják a mentális lexikon működését, valamint az afáziás betegek beszédét elemzik.

Benyó Zoltán, Farkas Zsolt, Illényi András, Katona Gábor és Várallyai György közös cikke, amelynek a *Csecsemők hangelemzése különös tekintettel a hallásképességükre* címet adták, 2002-ben jelent meg. A cikkíróktól megtudhatjuk, hogy a csecsemők máshogy sírnak akkor, ha jól hallanak, és máshogy, ha valami gond van a hallásukkal. A szerzők megállapításaiból az is kiderül, hogy létezik olyan hangelemzési módszer, amely a csecsemők hallásának szűrővizsgálatára alkalmas.

Kátainé Koós Ildikónak a csecsemők és az édesanyák kommunikációja témakörben három tanulmánya is megjelent. Az első az 1998-as kötetben *Kommunikációs keret az első életévben: intonáció – gögicselés* címmel. A szerző kifejti, hogy ha az anya társalogni kíván a csecsemővel, akkor a válaszadásra, vagyis a gögicselésre leginkább az eldöntendő kérdés intonációjával ösztönzi a babát. A második, 2001-es munkában (*Az anya személyiségjegyeinek hatása a csecsemő preverbális kommunikációjára*) a különböző temperamentumú anyák dajkanyelvhasználatát vizsgálta. A harmadik, 2010-ben született tanulmány címe: *A szemkontaktus-kezdemenyezés és szemkontaktusbontás az anya-csecsemő kommunikációs interakcióban*. A szerző hangsúlyozza a szemkontaktus jelentőségét, hiszen ez a kommunikációs stratégia alkotja a nyelv elsajátításának természetes szociális keretét.

A következőkben a gyermeknyelvvvel kapcsolatos tanulmányokról lesz szó. A transzformációs észlelés jelentőségét ismerhetjük meg Gósy Mária 1996-os cikkéből (*A transzformációs észlelés fejlődése és zavarai*). Ez a fajta észlelés azt jelenti, hogy a gyermek képes a beszédhangokat vizuális jelenségekkel azonosítani (tárgy, alakzat). Ennek a fejlesztése azért fontos, mert több probléma kialakulása előzhető meg vele, például az olvasási és az írástanulási nehézségek is.

Az 1–3 éves kor közötti időszakban specifikusan a szavak vizsgálata volt a célja a szerzőnek *A szavak hangalakjának változása a gyermeknyelvben* című tanulmányában (Gósy 1997). A szakember empirikus kutatást végzett, amelyben a gyermekek kiejtési sajátosságait vizsgálta az életkorok változása során. Az eredmények hasznos információval szolgálnak más szakterületeken, például a nyelvjáráskutatásban vagy az olvasástanulásban, olvasástanításban is.

Óvodásokon végzett kutatás eredményeit mutatja be *A mondatértés és a szövegértés összefüggései* című tanulmány (Gósy 1994). Gósy Mária megállapítja, hogy a hatévesek között nagy különbségek vannak mind a mondatértésben, mind a szövegértésben, valamint a mondatértésük jobb, mint a szövegértésük. Emellett azt is megtudhatjuk, hogy a vizsgált gyerekeknek a fele sem érte el az iskolakezdéshez szükséges beszédmegértési szintet.

A spontán beszéd és a beszédfeldolgozás összefüggései gyerekeknél (2006) című írásában Horváth Viktória arra a következtetésre jutott, hogy óvodáskorban nincs szoros összefüggés a beszédpercepció és -produkció között. Vagyis egy jól beszélő gyerek beszédértése lehet rosszabb az átlagnál.

A gyerekek tanulási problémáinak kialakulása különböző okokra vezethető vissza, ezek függvényében más és más fejlesztési stratégia kidolgozására van szükség a kisiskolásoknál. A cigány gyerekek egymás közti

kommunikációjáról tudhatunk meg többet a *Szemponatok a cigány gyermeknyelvi szövegtörzs elemzéséhez* (Réger Zita 1998) című tanulmányból. Többek között azt, hogy a hagyományos cigány közösségekben nevelkedő gyerekek más típusú szövegekkel kerülnek kapcsolatba, mint iskolaorientált társaik. A tanulmányíró hangsúlyozza, hogy ezt a szocializációs különbséget is figyelembe kell venni az iskolai oktatás sikeressége érdekében.

A *Cigány gyermekek beszédészlelésének és beszédmegértésének vizsgálata* (2002) című tanulmányban 7–10 éves gyerekeket vizsgált Macher Mónika. Az eredményekből az következik, hogy az észlelésben és a megértésben elmaradott gyerekek évek múlva sem tudják behozni a lemaradásukat. Ezért fontos az, hogy már az óvodában fejlesszék ezeket a képességeket, hogy az iskolakezdés idejére elérjék az életkoruknak megfelelő szintet. Ez biztosítaná azt, hogy a tanulásban ne legyenek hátrányos helyzetben.

A fiatalok fejlődésében meghatározó szerepe van a mentális lexikonnak is. Ezzel összefüggésben Gósy Mária a „nyelvem hegyén van” jelenséget és a téves szótalálást vizsgálta 2001-ben *A lexikális előhívás problémája* című tanulmányában. A kutatás eredményei többek között azt igazolják, hogy a lexikális egységek nyelvspecifikus szabályok szerint helyezkednek el a mentális lexikonban. A lexikai elemek elrendeződése elsősorban hangzásuk alapján történik, a szemantikai kapcsolatok jelentősége kisebb.

A *Lexikális hozzáférés ép és zavart folyamatai* című tanulmány azt tárja fel, hogy az oktatásba bekerülő gyermekeknek több mint a fele nem rendelkezik a megfelelő szintű szóaktivizálási képességgel (Szalai Enikő 1996).

A tanulásban akadályozott gyerekek még nehezebb helyzetben vannak. Macher Mónika elemezte a szókincsüket (*Tanulásban akadályozott gyermekek aktív szókincsének vizsgálata*, 2007), és arra a megállapításra jutott, hogy rosszabbul teljesítettek a tipikus fejlődésű gyerekekhez képest. A szerző úgy véli, hogy a mentális lexikon fejlesztése nem elegendő, ezért az lenne az ideális, ha komplex képességfejlesztésben jártas pedagógusok foglalkoznának az ilyen diákokkal.

A *Szóaktivizálási folyamatok olvasási nehézséggel küzdő iskolás gyermekeknél* (Gósy Mária 1997) című tanulmányból kiderül, hogy azoknál a tanulóknál, akiknél előfordulnak olvasási nehézségek, ott jelentkeznek szóaktivizálási problémák is.

Az olvasási zavarok érintik a beszédprodukciós folyamatokat is, ezért ha a diák feleléskor nehezen fejezi ki magát, az nem feltétlenül a felkészületlenségre utal. Ezt részletezik a szerzők 2009-es tanulmányukban (Horváth Viktória – Imre Angéla: *A diszlexia tünetei a spontán beszédben*).

Az olvasási problémákkal küzdő tanulóknál előfordulnak beszédfeldolgozási zavarok is. A 2006-os számban emellett azt is olvashatjuk, hogy ezeknek a gyerekeknek az akusztikai, a fonetikai és a fonológiai szintjének működése jelentős mértékben elmarad az adott életkorban elvárt szinttől. A cikk (*Az olvasászavar és a beszédfeldolgozási folyamatok összefüggései*) írója, Imre Angéla rámutat arra, hogy az olvasási zavarral küzdő gyerekek fejlődésének érdekében szükség van célzott fejlesztésre. Ehhez tanácsokat is ad.

A *Beszédfeldolgozási nehézségekkel küzdő gyermekek percepciók fejlődésének vizsgálata* című 2005-ös tanulmányban a kutatók, Imre Angéla és Grácsi Tekla Etelka a gyermekek egy év alatti beszédpercepciók fejlődését elemezték. Az adatok a gyerekek 60%-ánál fejlődést mutattak, de többüknél egyes észlelési szintek romlottak. A szerzők szerint az otthoni terápia kevés, ezért a pedagógusokat is be kell vonni a fejlesztésbe.

5–9 éves gyerekekkel végzett beszédhang-megkülönböztetési vizsgálatot Gósy Mária (*A beszédhangok megkülönböztetésének fejlődése*, 2006). Az eredmények arra hívják fel a figyelmet, hogy még kilencéves korban sem működik hibátlanul a differenciálás. Emiatt a gyerekek kudarcokat élnek meg, amelyeknek

pszichés következményei is lehetnek, ezek pedig hátráltatják a tanulási folyamatokat. Ezért is fontos a gyerekek beszédészlelési mechanizmusának fejlesztése.

A mentális lexikon nemenként és életkoronként érvényesülő sajátosságait tanulmányozta Sipos Lászlóné a *Verbális asszociációk azonosságának és eltérésének vizsgálata* című, 1998-ban megjelent munkájában. Eredményei szerint a nemek közti különbség csak a reakciók mennyiségében szignifikáns. A jelentésbeli társítások esetében pedig az életkori eltérések dominálnak.

Simon Orsolya *Egy szöveg értésének és rekonstrukciójának összefüggései* című, 2002-ben közzétett vizsgálatának eredményei szerint 11–12 éves korban a gyerekek szövegértési és következtetési képességei kissé elmaradnak a kívánatostól, ezért ezek a képességek még ekkor is fokozott figyelmet és fejlesztést igényelnek.

A szövegértést rontja a rossz hangsúlyozás is, ez derül ki a 2007-es kötetből (Bóna Judit – Imre Angéla: *A hangsúlyeltolódás hatása a beszédfeldolgozásra*).

A spontán beszéd időzítési zavara: a perszeveráció (Gyarmathy Dorottya 2010) című tanulmányból megtudhatjuk, hogy a hallgató percepciósi folyamatait nem befolyásolja az, hogy a hibát kijavítja-e a beszélő vagy nem. Inkább a hibából eredő értelmezési nehézségek befolyásolják a szövegértést.

A jó beszédmegértési képesség az idegen nyelv tanulásához is elengedhetetlen, mert ennek hiányában a nyelvtanulás is nehezebb – olvashatjuk *Az anyanyelvi és idegen nyelvi beszédfeldolgozás összefüggései* című tanulmányban (Boldizsár Boglárka 2002).

Az idegen nyelvek tanulási nehézségeivel foglalkozott Markó Alexandra is *Az idegen nyelvi beszédtervezés stratégiái* (2003) című írásában. A vizsgálata egyebek mellett arra hívja fel a figyelmet, hogy a tanult nyelven másféle nehézségek jelentkeznek a mentális lexikonból való előhívás során, illetőleg más típusú megakadások jellemzőek, mint az anyanyelvben.

A korai gyermeknyelvről jóval több kutatás ismeretes, az idősebb korosztályokkal ritkábban foglalkoznak a kutatók. Erre példa Vallent Brigitta tanulmánya, amelyben középiskolások kommunikációs nehézségeit és a nemek közti különbségeket mutatja ki (*Középiskolások spontán narratíváinak jellemzői*, 2010). Az eredmények szerint a lányok hosszabb ideig beszélnek ugyanabban a szituációban, illetve a fiúk több szünetet tartanak beszéd közben.

A szófelismerés témakörével Gósy Mária több tanulmányában is foglalkozott. Az eredményei alapján megtudhatjuk, hogy a szünetek hozzásegítenek a szavak felismeréséhez, illetve a kontextushatáson nemcsak szintaktikai, szemantikai tényezőt, hanem időtényezőt is értünk (*A lexikai hozzáférés [szófelismerési stratégiák]*, 1993). *A szegmentálás működése a szófelismerésben* című, 1994-es cikkében arra kereste a választ, hogy milyen stratégiákat alkalmaz a hallgató a többféleképpen érthető szavak – például *ősz ül/őszül* – megértéséhez. A szerző a kísérlete alapján megállapítja, hogy a szegmentálás elsősorban a kontextuson alapul, illetve az akusztikai-fonetikai jellemzők is kulcsfontosságúak a helyes értelmezésben. Egy későbbi tanulmányában Gósy Mária a szófelismerési stratégiákat kísérte figyelemmel. Az eredmények azt a véleményt támasztják alá, amely szerint a szegmentálás elsősorban a kontextuson alapszik. Ennek hiányában valamilyen stratégiát kell alkalmazni a szófelismerésre (*A szó felismerése: folyamatok és stratégiák*, 1997).

Az eddig bemutatott vizsgálatok egy részét elvégezték kétnyelvűeken is. Navracsics Judit több írásában foglalkozik a kétnyelvűekkel. *A Fonetikai kapcsolatok a kétnyelvűek mentális lexikonában* (2001) című tanulmányából megtudjuk egyebek mellett azt, hogy a kétnyelvűek mind a két nyelvükből produkálnak válaszokat hangzásbeli hasonlóság alapján. A szerző egy korábbi cikkében kifejti, hogy a kétnyelvűek identitását a nyelv, a család, a környezet és a kultúra együtt határozzák meg („Jó lenne egy szakértőtől megtudni, hogy melyik

az igazi anyanyelv” *Többnyelvűség és önazonosítás*, 1999). A szerző egy másik kutatásában kétnyelvűeknek kellett képek által ábrázolt valóságról beszélniük. Az eredmény szerint az élettapasztalat és az életkor befolyásolja a fogalmi különbségeket, a beszélt nyelv nem (*Szólehívás virtuális stimulus alapján*, 2003).

A kétnyelvűek beszédtempójáról Menyhárt Krisztinától tudjuk meg, hogy életkori megoszlásban a gyerekek beszéde a leglassabb, az időseké gyorsabb, és a felnőtteké a leggyorsabb (*A beszéd temporális sajátosságai kétnyelvűeknél [kisiskoláskortól időskorig]*, 2000).

A *Kétnyelvű gyermekek beszédpercepció teljesítménye* (2005) című cikkében Imre Angéla a GMP-módszerrel vizsgált 50 kétnyelvű gyereket. A vizsgálat során összességében rosszabbul teljesítettek a kétnyelvűek az egy nyelvűekhez viszonyítva, de idővel ez a lemaradás kiegyenlíthető.

Lengyel Zsolt két publikációja nem a beszéddel, hanem az írással foglalkozik. *Az írott nyelvi belső (mentális) lexikon kérdéséhez* (2001) című tanulmányában a szerző az írástanulásnak a mentális lexikonra tett hatását vizsgálta. Ennek következtében biztosnak tűnik, hogy a belső lexikon átalakul az írástanulás kezdetén. Egy korábbi tanulmányában arra kíváncsi a szerző, hogy a gyerekek milyen tanulási folyamaton keresztül sajátítják el a helyes írást (*Az írott szöveg ontogenezisének vizsgálata: szegmentálási és pragmatikai kérdések*, 1994).

A pszicholingvisztika témakörébe sorolhatók az afáziás betegek beszédével és terápiájával foglalkozó tanulmányok is. Ezeket nem részletezem, de a következő kötetekben utána nézhet az olvasó: 1993, 1994, 1997, 1998, 1999, 2000.

A továbbiakban azokból a tanulmányokból mutatok be néhányat, amelyekben a kutatók megakadásjelenségeket vizsgáltak. A beszédprodukción és -percepción is előfordulnak tévesztések és megakadások. A 2004-es kiadványban jelent meg a „nyelvbottlás”-korpusz, illetve az egész kötetet ennek a témakörnek szentelték. Magyar nyelven első ízben jelent meg ilyen jellegű gyűjtemény, és először szembesülhettek a kutatók a téma fontosságával. Gósy Mária bevezető tanulmányából arról értesülünk, hogy a megakadásokat miként kezdték el tanulmányozni. A nyelvbottlásokról már a VIII. században is írtak tanulmányt, az első észlelésen alapuló nagy gyűjteményt pedig Meringer és Mayer készítette 1895-ben. A XX. század második felében már számítógépen tárolt korpuszok alapján vizsgálták a megakadásokat. A spontán magyar beszédben előforduló nyelvbottlások gyűjtése 2001-ben kezdődött Gósy Mária beszédprodukción kutatásaihoz kapcsolódóan, majd 2002-ben az MTA Nyelvtudományi Intézet Fonetikai Osztályán folytatódott. Az adatokat 12 kategóriába sorolták a freudi elszólásoktól a többféleképpen osztályozható jelenségekig. Ezekről a típusokról rövid leírást olvashatunk, példákkal illusztrálva. A cikk végén a szerző újra felhívja a figyelmet arra, hogy a megakadások alapján statisztikai megállapítások csak a beszédészlelésre vonatkozóan tehetők, de a mennyiségi jellegzetességek jelzésértékűek a beszédprodukción nézve is, emellett számos szakterület számára nyújtanak hasznos információkat.

A bevezető tanulmány után következik a „nyelvbottlás”-korpusz, amely 167 oldalon sorolja fel az adatokat. A megakadásjelenségek mellett több esetben fontos információval szolgál az, hogy mit is akart mondani ezzel az adatközlő. Ezeket a kiegészítéseket a példák mellett olvashatjuk. A korpusz azóta is gyarapszik, fejlődik, és minden évben közzéteszik az eredményeket a *Beszédkutatás* köteteiben. Az összegyűlt tapasztalatok alapján a 2009-es kiadványban a 12 kategóriát 10-re csökkentették, illetve a megakadás definícióját így fogalmazták meg: „a spontán beszéd artikulációs, percepció folyamatosságát megakasztó, illetve a köznyelvi normának ellentmondó különféle jelenségeket nevezzük megakadásjelenségeknek” (*Beszédkutatás* 2009: 258.)

Az elszólásokkal Huszár Ágnes két cikkében is foglalkozott. 1998-as vizsgálatában a kísérleti személyeknek nehezen ejthető szavakat kellett kimondaniuk. Ez alapján a nők verbálisan jobban teljesítettek, mint a férfiak (*Az elszólásvizsgálat egy lehetséges módja*). Egy későbbi tanulmányban a szerző a nyelvbottlások okait kereste (*A versengési elv a nyelvbottlások létrejöttében*, 2000).

A spontán beszédben előforduló megakadások vizsgálatára a térképmódszert magyar nyelven első ízben Horváth Viktória alkalmazta (*Megakadásjelenségek a párbeszédben*, 2004). Ennek lényege, hogy a dialógus egyik résztvevője ismeri az útvonalat a térképen – jelen esetben azt, hogy az úrhajós hogyan jut el az úrhajójáig –, és ezt el kell magyaráznia a beszédpartnerének. A vizsgálat eredményei alapján a szerző megállapítja, hogy több tényleges hiba jelentkezett a kísérleti személyek beszédében, mint bizonytalanságból eredő megakadás. Ezt azzal magyarázza, hogy a térkép használata segíti a beszédtervezés kezdeti szakaszait, például a tájékozódási pontok magyarázatához könnyebb a nyelvi formát hozzárendelni. Ez a segítség nincs meg a narratívákban, ahol a bizonytalanságból eredő tévesztések vannak túlsúlyban a hibákkal szemben.

Szabó Eszter a *Tabu* elnevezésű szókitalálós játék közben ejtett tévesztéseket elemezte. A beszélőknek különféle stratégiákat kellett kidolgozniuk ahhoz, hogy körülírják a kívánt szót, ezáltal nehezebb lett a beszédtervezési folyamat. A szerző végül arra a következtetésre jutott, hogy spontán beszédben stressz hatására nőhet a nyelvi bizonytalanság (*Megakadásjelenségek nyelvi játék közben*, 2004).

A 2004-es számból tudhatjuk meg azt is, hogy a megakadások milyen összefüggésben vannak a beszélők háttérismereteivel, illetve az elvégzendő feladat nehézségével. Markó Alexandra szerint a feladat nehézsége és ezek áthidalása egyénenként változó, mint ahogy az is, hogy a tervezési problémák milyen beszédjellegzetességekben jelennek meg többségükben (*Megakadások vizsgálata különféle monologikus szövegekben*, 2004).

Három cikket is olvashatunk Bóna Judittól, amelyekben a megakadásokkal foglalkozik. Első tanulmányában (*A beszédészlelési folyamat megakadásai*, 2004) a téves észleléseket rendszerezi, fonetikailag jellemzi, példákat mutat be, valamint áttekinti az azokat kiváltó tényezőket. A példaanyag egy kisebb korpuszt tesz ki, amely tartalmazza az eredeti közlést és a téves észlelést is. A szerző 2006-ban *A megakadásjelenségek akusztikai és percepciósi sajátosságai* című tanulmányában a beszédprodukciónak elemezte, illetve percepciósi tesztet is végzett. A kutatásból többek között azt is megtudhatjuk, hogy a megakadásokhoz gyakran szünettartás társul, de ez nem befolyásolja az észlelést. A percepcióra inkább a megakadás típusa van hatással. A harmadik tanulmányában különböző korú beszélők megakadásait hasonlította össze (*Bizonytalansági megakadások idősek és fiatalok spontán beszédében*, 2010). Vizsgálatainak eredményei egyebek mellett azt mutatják, hogy az idősek a folyamatos beszédre törekednek, ez lehet az oka annak, hogy náluk hosszabbak a hezitálások. Egy másik különbség az, hogy az időseknél a lexikai előhívás a nehezebb, a fiataloknál pedig a helyes grammatikai forma előhívása.

Részletes tanulmányt olvashatunk az ismétlésről és az újraindításról a 2009-es számban. Gyarmati Dorottytól tudjuk meg (*A beszélő bizonytalanságának jelzései: ismétlések és újraindítások*), hogy a második kimondás általában rövidebb idő alatt történik, mint az első. Ebből és egyéb összefüggésekből pedig a beszédtervezésre vonatkozó következtetéseket vont le a szerző.

A 2010-ben kiadott kötet egyik tanulmánya Horváth Viktóriától és Gyarmathy Dorottytól „*A lónak is négy nyelve van, mégis megbotlik*” – a mentális lexikon útvesztői címet viseli. A cikkírók a téves szóitalálásokat és azok javítását elemezték spontán beszédben. Kísérletük eredményei alapján az egyik megállapításuk az, hogy a szóitalálások többségükben szemantikai hasonlóság miatt keletkeznek, fonetikai alapon ritkábban. Ennek a magyarázata véleményük szerint az lehet, hogy spontán beszédben arra koncentrálnak a beszélők, hogy mit mondjon, ezért az azonos szemantikai mezőbe tartozó szavak könnyebben aktiválódhatnak, mint a hasonló hangzásúak.

A megakadások speciális eseteit mutatja be a Kusztor Mónika és Bakti Mária szerzőpáros, akik szinkrontolmácsolt szövegekben vizsgálták ezeket a jelenségeket. A *Megakadásjelenségek németre és angolra szinkrontolmácsolt szövegekben* (2007) című cikkükben a Pöchhacker-korpuszból kiválasztott tolmácsolt szövegeket elemezték. Kiderült, hogy a szinkrontolmácsolás folyamán jelentkező megakadások

nem nyelvfüggőek, hanem inkább szinkrontolmácsolás-függőek. Magas az újraindítások, illetve a grammatikai, morfológiai és szintaktikai hibák száma.

A *Megakadásjelenségek a spontán és a szóközi beszédben* címmel Laczkó Mária publikált egy tanulmányt 2010-ben. A szerző feltételezése szerint a szóközi beszéd kevesebb megakadást tartalmaz, mint a spontán beszéd. A kísérlet eredményei ezt igazolták is.

3. A *Beszédkutatás* 2004-től minden évben tudósít a pedagógusjelöltek Kazinczy-versenyéről. Röviden tájékozódhatunk az adott évben megrendezett országos döntőről. Megismerhetjük a verseny kötelező szövegét, amelyet a szöveg elemzése követ. Ez utóbbi igen hasznos, tanulságos, mert segítséget ad a szöveg helyes értelmezéséhez és előadásmódjához. A Kazinczy-versenyekhez kapcsolódóan Molnár Ildikó publikálta tanulmányát 1993-ban, *Tévesztés és megakadás kötött szöveg felolvasásában* címmel. A szerző leírja, hogy a versenyzőknek kezdetben (1973-tól rendezik meg a versenyt) az volt a céljuk, hogy pontosan olvassák fel a szöveget. A 80-as években viszont előtérbe került a szövegmondás egészének összhatása, illetőleg háttérbe szorult a tiszta artikuláció és a pontos olvasás igénye. A cikkíró az 1992-es verseny felolvasásainak hibáit elemezve azt állapította meg, hogy a leggyakoribb hiba a hasonló hangzású és jelentésű szavak felcserélése volt.

A tanulmánykötetekben a szoros értelemben vett fonetikai kutatások is nagy szerepet kapnak. Jelentős eredmények születtek mind a hangok, mind a beszéd prozódiai jellemzőinek elemzésekor. Ezek közül érdemes megemlíteni néhány témakört a teljesség igénye nélkül. A kutatók vizsgálták a magánhangzók formánsértékeit, a zárhangok néma fázisát, a zárfelpattanást, a hangátmenetek jellemzőit, a hangok egymásra hatásának következményeit. A spontán beszéd jó kutatási alapot nyújt, sok szempontból vizsgálható, például: zaj hatása a beszédre, a svá megjelenési formái és funkciói, alkohol hatása a beszédprodukcióra, a kérdés intonációs megjelenési formái, a szünetek funkciói párbeszédben és monológban, a beszédtempó változásai.

A cikkek közötti böngészéshez nyújt segítséget az MTA Nyelvtudományi Intézet honlapján található összesített tartalomjegyzék (<http://www.nytud.hu/oszt/fonetika/bkutbibl.html>).

A *Beszédkutatás* kötetei hűen tükrözik a fonetikai kutatások interdiszciplinaritását. A tanulmányok több tudományterületet érintenek, ezért a pedagógusok is sok hasznos információhoz juthatnak, amelyek segítik őket a mindennapi munkájukban.

Végezetül hadd hívjam fel a figyelmet arra, hogy a *Beszédkutatás* folyóirat 2007-ben bekerült az ESF (European Science Foundation) által összeállított listába (ERIH), amelyben a nemzetközi tudományosság szempontjából értékelhető folyóiratok szerepelnek. Ez azért is nagy teljesítmény, mert a publikációk magyar nyelvűek.

Tatár Zoltán: Speech research

Az írás szerzőjéről

Tatár Zoltán
Nemzetbiztonsági Szakszolgálat, Budapest, Magyarország
tatarkan[kukac]freemail.hu